

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.02.018>

УДК 347.999:336.2

Вікторія РЕЗНІКОВА, чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук,
проф., завідувач кафедри економічного права та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
ID orcid.org/0000-0003-0149-0710

Олександра КОЛОГОЙДА, д-р юрид. наук, проф.,
професор кафедри економічного права та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
ID orcid.org/0000-0001-6929-3225

СУДОВИЙ ЗБІР У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРАВОВА ПРИРОДА, ФУНКЦІЇ ТА МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ

Ключові слова: господарське судочинство, судовий збір, принцип правової визначеності, *res judicata*, право на справедливий суд, обов'язковий платіж, дискреційні повноваження суду, судовий контроль, легітимні очікування.

Досліджено фінансові, бюджетні та процесуальні аспекти інституту судового збору в контексті конвенційних і конституційних принципів забезпечення права суб'єктів господарювання на доступ до правосуддя та ефективний судовий захист. Обґрунтовано цілісну модель, яка забезпечить узгодження призначення збору щодо фінансування судочинства з процесуальною природою господарського судочинства та конституційними гарантіями доступу до правосуддя, визначивши чіткі межі його застосування та стягнення відповідно до принципів пропорційності та правової визначеності. Основні функції судового збору: процесуальна, компенсаційно-регуляторна, превентивна, стимулювальна, укладання мирової угоди та використання альтернативних несудових форм захисту. Проаналізовано порядок судового контролю за справлянням судового збору в контексті дотримання державою права на справедливий суд і принципу правової визначеності. Розглянуто правові підстави та межі стягнення недоплаченого судового збору на стадії подання позову (заяви, скарги) під час ухвалення рішення та після завершення провадження у справі шляхом винесення додаткового рішення в межах трирічного строку на виконання рішення.

Вступ. Судовий збір у господарському судочинстві є комплексним фінансово-процесуальним інститутом, що функціонує на перетині бюджетного, фінансового та процесуального права, а також безпосередньо впливає на реалізацію гарантованого ст. 55 Конституції України [1] права на судовий захист у сфері господарських правовід-

Цитування: Резнікова В., Кологойда О. Судовий збір у господарському судочинстві: правова природа, функції та межі застосування. *Економіка та право*. 2026. № 2. С. 18—38. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.02.018>

@ Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

носин. Його правова модель визначається Законом України від 08.07.2011 № 3674-VI «Про судовий збір» (далі Закон) [2], а механізм застосування інтегрований у систему Господарського процесуального кодексу України (далі ГПКУ) [3]. Така конструкція поєднує цільовий бюджетний характер платежу (зарахування до спеціального фонду Державного бюджету України) з його процесуальною функцією як передумову доступу до правосуддя та елемента судових витрат.

Актуальність дослідження зумовлена сучасними економічними та інституційними трансформаціями. В умовах воєнного стану, інфляційних процесів і зростання вартості господарських активів збільшується як кількість спорів, так і ціна позову, що безпосередньо впливає на розмір судового збору. За таких обставин питання його пропорційності набуває принципового значення для забезпечення доступу суб'єктів господарювання до суду. Водночас обмеженість бюджетних ресурсів посилює значення судового збору як джерела наповнення спеціального фонду, що актуалізує проблему співвідношення фіскального інтересу держави з гарантіями ефективного судового захисту.

Євроінтеграційний курс України зумовлює необхідність узгодження національної моделі судового збору зі стандартами ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4]. Практика Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) виходить із того, що фінансові обмеження доступу до суду можливі лише за умови їх пропорційності та недопущення надмірного тягаря для особи. Тож судовий збір у господарських спорах має оцінюватися не лише крізь призму бюджетної доцільності, а й у контексті конституційних і конвенційних стандартів доступу до правосуддя.

Слід зазначити також відсутність єдиної доктринальної концепції правової природи судового збору та неоднорідність судової практики щодо меж його застосування (зокрема у питаннях наслідків недоплати, допустимості стягнення після завершення розгляду справи та меж суддівської дискреції). Це зумовлює потребу в формуванні цілісної теоретичної моделі, яка б забезпечила узгодженість фінансового, бюджетного та процесуального аспектів у рамках інституту судового збору і визначила допустимі межі його впливу на право суб'єктів господарювання на ефективний судовий захист.

Незважаючи на формальну визначеність нормативного регулювання, інститут судового збору в господарському судочинстві зберігає системні доктринальні суперечності, спричинені поєднанням у його конструкції фінансово-правових, процесуальних та конституційних елементів. Йдеться не про прогалини законодавчої техніки, а про відсутність узгодженої теоретичної моделі, здатної пояснити його місце у системі публічних платежів та межі процесуального впливу. Невизначеність правової природи (чи є судовий збір передусім цільовим бюджетним збором із процесуальним механізмом реалізації, чи процесуальним платежем із фінансовим контекстом) безпосередньо впливає на оцінку наслідків несплати, характер судового контролю та допустимість постпроцесуального фінансового втручання.

Функціональне призначення судового збору також неоднозначне. Законодавчо він обґрунтовується як інструмент забезпечення здійснення судочинства, що вказує на його ресурсний характер, однак у правозастосуванні він виконує й регулятивну функцію, впливаючи на інтенсивність процесуальної активності сторін. Проблема полягає у визначенні меж такої регулятивності: судовий збір не може трансформуватися з механізму часткового фінансування правосуддя у засіб обмеження доступу до суду. У господарських спорах зі значною ціною позову потребує оцінки пропорційності: ставка збору має оцінюватися не лише формально, а й з позицій реальної здатності суб'єкта тягаря.

Окремий аспект окресленої проблематики становлять межі стягнення судового збору в часі та співвідношення його бюджетної і процесуальної складових. Виявлення недоплати після набуття рішенням законної сили ставить під сумнів допустимість фінансового втручання у вже стабілізовані правовідносини з огляду на принцип правової визначеності та остаточності судового рішення. Бюджетний інтерес держави, зумовлений зарахуванням збору до спеціального фонду, не може переважати процесуальні принципи верховенства права та гарантії справедливості й рівності сторін. Межі суддівської дискреції щодо зменшення чи звільнення від сплати судового збору повинні забезпечувати баланс між законністю та індивідуалізацією, не допускаючи ані формального автоматизму, ані свавільності.

Сукупність зазначених вище аспектів зумовлює потребу в комплексному доктринальному

переосмисленні судового збору як фінансово-процесуального інституту. Ключовим завданням є теоретичне обґрунтування цілісної моделі, що забезпечить узгодження бюджетного призначення збору з процесуальною природою господарського судочинства та конституційними гарантіями доступу до правосуддя, визначивши чіткі межі його застосування відповідно до принципів пропорційності та правової визначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика судового збору у господарському судочинстві в українській правовій науці досліджена фрагментарно, переважно у контексті загальної теорії судових витрат, фінансово-правової природи публічних платежів або гарантій доступу до правосуддя. Комплексного дослідження, що поєднувало б бюджетно-правовий, процесуальний та конституційно-конвенційний аспекти судового збору саме у господарському процесі, на сьогодні немає. У працях українських процесуалістів судовий збір традиційно розглядається як складова судових витрат [5—7]. У цивільно-процесуальній доктрині питання правової природи та суті судового збору вивчали Н.Ю. Сакара [8, 9], Д.В. Черемнов [10], С.Е. Устюшенко [11] та ін.

У науково-практичних коментарях до ГПКУ зацентовано увагу на процесуальній функції судового збору як умові відкриття провадження та елементі механізму розподілу витрат між сторонами [12, 13].

Фінансово-правова доктрина зі свого боку розглядає судовий збір як різновид неподаткового обов'язкового платежу цільового призначення. Наголошується на його відмежуванні від податкових платежів та спеціальному бюджетному режимі зарахування до спеціального фонду державного бюджету [14, 15]. Проте процесуальний вимір і вплив судового збору на реалізацію права на судовий захист залишаються поза межами фінансово-правового аналізу.

У зарубіжній доктрині судові платежі традиційно розглядаються крізь призму економіки правосуддя і теорії доступу до суду. У фундаментальному порівняльному дослідженні, проведеному під керівництвом М. Каппеллетті та Б. Гарта в межах міжнародного проекту «Доступ до правосуддя» (*Access to Justice*), доведено, що фінансові витрати сторін є одним із ключових структурних бар'єрів доступу до правосуддя. Автори обґрунтовують, що надмірні судові ви-

трати, включно із судовими зборами, здатні де-факто нівелювати право на судовий захист, перетворюючи його з формально гарантованого на соціально недосяжне [16—18]. Тож фінансові механізми у сфері правосуддя повинні оцінюватися не лише з позицій бюджетної доцільності, а й крізь призму їхнього впливу на реальну ефективність судового захисту.

У подальшому розвитку економічного аналізу права судові збори розглядаються як інструмент із подвійною функціональною природою: з одного боку, вони виконують роль часткової компенсації публічних витрат на здійснення правосуддя, з іншого — можуть виконувати регулятивну функцію стримування безпідставних або стратегічних позовів. Заразом у сучасній літературі наголошується, що така «фільтраційна» функція є легітимною лише за умови дотримання принципу пропорційності та недопущення фактичного обмеження доступу до суду [19, 20].

Разом із тим аналізування наукових джерел засвідчує відсутність інтегративної доктринальної моделі, яка б системно поєднувала: фінансово-правову природу судового збору як цільового бюджетного платежу; його процесуальну роль у господарському судочинстві; конституційні та конвенційні стандарти пропорційності та правової визначеності; проблему допустимості фінансового втручання після завершення провадження. Саме ця прогалина зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження.

Мета статті — комплексне теоретико-прикладне осмислення судового збору в господарському судочинстві як фінансово-процесуального інституту, визначення його правової природи, функцій та обґрунтування меж застосування з позицій конституційних гарантій доступу до правосуддя, принципу пропорційності та правової визначеності.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**: проаналізувати нормативну конструкцію судового збору у взаємозв'язку фінансово-правових і процесуальних норм та визначити його місце у системі публічних платежів; розкрити функціональне призначення судового збору; визначити допустимі межі застосування судового збору в часі, зокрема щодо можливості стягнення після завершення провадження; обґрунтувати критерії балансу між бюджетним інтересом держави та правом суб'єкта господарювання на ефективний судовий захист.

Результати дослідження. За правовою природою судовий збір належить до обов'язкових платежів, встановлених Законом, але водночас за ст. 9, 10 Податкового кодексу України [21] не передбачений у складі загальнодержавних податків або місцевих податків і зборів.

Відповідно до п. 1.1 ст. 1 Податкового кодексу України (далі ПКУ) судовий збір регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права й обов'язки, компетенцію органів контролю, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків та зборів, а також відповідальність за порушення податкового законодавства.

Згідно зі ст. 67 Конституції України кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Зміст цієї норми не зводиться лише до податкових обов'язків, вона закріплює загальний принцип законності встановлення публічних обов'язкових платежів. Обов'язковий платіж публічно-правового характеру може існувати лише за умови, якщо його сплата передбачена законом, яким визначено суб'єктний склад, об'єкт справляння, строки і ставку податку, збору, іншого обов'язкового платежу.

Водночас ст. 55 Конституції України гарантує кожному право на судовий захист його прав і свобод та формує матеріальну основу права на доступ до суду як елемента верховенства права. Запровадження судового збору як передумови здійснення процесуальної дії має відповідати конституційній вимозі забезпечення реального, а не декларативного доступу до суду.

Системне тлумачення ст. 55, 67 Конституції України дає підстави для висновку, що справляння судового збору є допустимим за умови дотримання двох критеріїв: 1) він має бути встановлений винятково законом; 2) його правове регулювання та застосування (ставка, строки) не повинні нівелювати сутності права на судовий захист.

Конституція України не ототожнює всі обов'язкові платежі з податками. Використання у ст. 67 формули «податки і збори» свідчить про існування в національній правовій системі різних видів обов'язкових (публічних) платежів.

Податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету або на єдиний ра-

хунок, що справляється з платників податку відповідно до ПКУ (п. 6.1 ст. 6). Податок (загальнодержавний або місцевий) є універсальним, безеквівалентним та загальнообов'язковим платежем фіскального характеру. До загальнодержавних податків прирівняно рентну плату та мито (п. 9.1 ст. 9 ПКУ).

Збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету або на єдиний рахунок, що справляється з платників зборів, за умови отримання ними спеціальної вигоди, зокрема внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значущих дій (п. 6.2 ст. 6 ПКУ). Збір (місцевий, адміністративний, судовий) за своєю природою передбачає функціональний зв'язок із певною юридично значущою дією органу публічної влади. Судовий збір у цьому контексті є обов'язковим платежем, що справляється у зв'язку з реалізацією права на звернення до суду з метою вчинення процесуальної дії судом. Водночас він не є податком ані за функціональним призначенням, ані за юридичною конструкцією: його об'єктом є не майно, товари, дохід (прибуток), господарська операція, а процесуальна юридично значуща дія суду; його справляння має цільовий характер; його не включено до системи загальнодержавних або місцевих податків і зборів у розумінні податкового законодавства; його несплата не тягне юридичної відповідальності, на відміну від несплати податків.

Отже, судовий збір є публічно-правовим обов'язковим платежем спеціального процесуального призначення, який функціонує в межах конституційного балансу між фінансовим забезпеченням діяльності судової влади, покриттям судових витрат і стимулюванням досудового врегулювання спорів та гарантіями доступу до правосуддя. Його правова природа є комплексною: матеріальною публічно-правовою (за способом встановлення і спрямуванням до Державного бюджету України) та процесуальною (за функціональним призначенням).

Судовий збір встановлено Законом, нормативна конструкція якого має завершений характер і містить усі значущі елементи правового механізму судового збору як публічно-правового платежу. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону судовий збір — це збір, що справляється на всій території України за подання до суду заяв, скарг,

а також за видачу судами документів й у разі винесення окремих судових рішень, передбачених цим Законом. Отже, законодавець визначає судовий збір як загальнообов'язковий платіж процесуального характеру, що справляється у зв'язку з реалізацією права на судових захист.

Із наведеної норми випливають такі ознаки. По-перше, судовий збір має універсальний характер, оскільки він справляється «на всій території України», що виключає можливість встановлення регіональних або локальних режимів його застосування. По-друге, збір має чітко виражену процесуальну прив'язку: об'єктом справляння є вчинення судом визначених процесуальним законом юридично значущих процесуальних дій. Отже, він функціонально пов'язаний зі здійсненням правосуддя, а не з господарською чи адміністративною діяльністю суб'єктів владних повноважень. По-третє, підстави справляння збору, ставки, порядок та строки сплати є нормативно визначеними й вичерпними, що відповідає принципу законності публічних платежів (ст. 67 Конституції України).

Стаття 2 Закону визначає коло платників судового збору, встановлюючи загальне правило про обов'язок його сплати особами, які звертаються до суду або щодо яких ухвалюються рішення чи вчиняються процесуальні дії, передбачені Законом. Стаття 4 Закону закріплює ставки судового збору, диференційовані залежно від виду заяви або скарги, характеру вимог (майнові чи немайнові), суб'єкта (фізичні або юридичні особи), юрисдикції, а також стадії судового провадження, що відображає принцип пропорційності між судовими витратами на здійснення правосуддя та розміром фінансового обов'язку заявника.

Особливої уваги потребує імперативний характер судового збору. Його сплата не є елементом диспозитивного чи договірної регулювання і не залежить від волевиявлення сторін. Обов'язок сплатити судовий збір виникає безпосередньо з норми закону в момент вчинення відповідної процесуальної дії або наміру її вчинити. Саме тому підтвердження сплати збору є процесуальною передумовою руху заяви чи скарги в суді. Водночас законодавець передбачає систему винятків (пільг), тобто звільнення, відстрочення, розстрочення або зменшення розміру збору, що забезпечує узгодження імперативності фінансового обов'язку з гарантіями доступу до правосуддя.

Вичерпний перелік загальнодержавних податків і зборів, які становлять систему оподаткування в Україні, визначає ст. 9 ПКУ. Відповідно до її п. 9.1 до загальнодержавних належать лише ті податки і збори, що прямо встановлені ПКУ. Судовий збір у зазначеному переліку відсутній і не передбачений жодною нормою ПКУ як елемент податкової системи. З огляду на принцип юридичної визначеності податкових обов'язків та імперативність переліку, встановленого ст. 9 ПКУ, відсутність судового збору в цьому переліку має нормативно визначальний характер. Вона виключає можливість його кваліфікації як податку чи загальнодержавного збору у розумінні податкового законодавства. Отже, судовий збір не входить до системи податкових платежів і не підпадає під дію інститутів податкового права (зокрема податкового боргу, податкового контролю, податкової відповідальності). Натомість судовий збір встановлено спеціальним Законом України «Про судовий збір», який визначає його платників, об'єкти справляння, ставки, порядок сплати, звільнення та повернення, що свідчить про автономність правового режиму судового збору та підтверджує його належність до категорії обов'язкових публічно-правових платежів неподаткової природи.

Правова природа судового збору є комплексною, проте концептуально вона не може бути зведена до податкової. По-перше, судовий збір є публічно-правовим обов'язковим платежем, оскільки встановлюється винятково законом. По-друге, він є процесуально зумовленим платежем, його виникнення пов'язане не з фактом отримання доходу чи володінням майном, а з ініціюванням або здійсненням конкретної процесуальної дії в межах судочинства. Його сплата є юридичною передумовою затвердження позовної заяви, скарги чи іншого процесуального документа до розгляду та водночас складовою судових витрат, що підлягають розподілу між сторонами, на відміну від податку, який за своєю правовою природою є безеквівалентним і не пов'язаний зі вчиненням державою конкретної індивідуально визначеної дії на користь платника. По-третє, судовий збір має цільове бюджетне призначення, оскільки зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України та використовується для забезпечення здійснення правосуддя. По-четверте, він виконує компенсаційно-регулятивну функцію, адже частково компенсує витрати держави на функцію-

нування судової системи та водночас відіграє превентивну роль щодо необґрунтованого процесуального звернення, сприяючи добросовісному здійсненню права на звернення до суду та запобіганню зловживанню процесуальними правами, стимулює до досудового врегулювання спору, укладання мирової угоди та використання альтернативних несудових форм захисту.

Отже, судовий збір не є податком ані за формальними критеріями (не є елементом податкової системи України), ані за матеріальними ознаками (відмінна економіко-правова функція, процесуальна зумовленість, цільове призначення). Його слід кваліфікувати як спеціальний публічно-правовий неподатковий платіж процесуальної природи, який функціонує в межах бюджетного законодавства, але не інтегрується до податкової системи України.

Особливість судового збору полягає також у його спеціальному бюджетному режимі, що відрізняє його від податкових надходжень загального призначення та зумовлює функціональну інтегрованість у механізм фінансового забезпечення правосуддя. Відповідно до ч. 3 ст. 29 Бюджетного кодексу України (далі БКУ) [22] судовий збір належить до доходів спеціального фонду Державного бюджету України, що виключає можливість його зарахування до загального фонду бюджету. Зазначене положення кореспондується з ч. 1 ст. 13 БКУ, згідно з якою бюджет складається із загального та спеціального фондів, а спеціальний фонд формується за рахунок визначених законом надходжень і використовується на конкретно визначені цілі. Отже, спеціальний фонд є не лише бухгалтерською категорією, а правовою формою цільового акумулювання та витрачання бюджетних коштів. Правовий режим судового збору як доходу спеціального фонду конкретизується положеннями ст. 9 Закону, згідно з якою судовий збір сплачується за місцем розгляду справи та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України. Разом із цим суд перед відкриттям (порушенням) провадження або вчиненням іншої процесуальної дії перевіряє зарахування судового збору до відповідного фонду. Такий механізм свідчить про комплексний характер юридичного факту сплати судового збору. З одного боку, його сплата породжує бюджетно-правові наслідки у вигляді зарахування коштів до спеціального фонду Державного бюджету України, з іншого — є процесуальною

передумовою відкриття провадження та подальшого руху справи. Отже, один і той самий юридичний факт інтегрує фінансово-правовий та процесуальний аспекти правового регулювання. Цільове спрямування коштів судового збору визначене законодавцем як забезпечення здійснення судочинства та функціонування органів судової влади. Така нормативна конструкція формує функціональний зв'язок між сплатою збору та фінансуванням судової системи. Зарахування коштів до спеціального фонду забезпечує відносну автономність фінансування судової влади в межах бюджетного механізму, що кореспондує конституційному принципу незалежності суддів і гарантіям здійснення правосуддя. Саме ця цільова прив'язаність відрізняє судовий збір від податків загального призначення, які акумулюються у дохідній частині бюджету без спеціально індивідуалізованого зв'язку з певною сферою державної діяльності.

Бюджетно-правова модель судового збору характеризується трьома системними ознаками. По-перше, це імперативно встановлене законом цільове призначення надходжень. По-друге, інституційна прив'язаність до фінансування функціонування судової влади як окремої гілки державної влади. По-третє, відокремленість від загального фонду бюджету, що виключає його розчинення у загальній масі неподаткових доходів. З огляду на це судовий збір не може кваліфікуватися як фіскальний інструмент універсального наповнення бюджету. Його включення до спеціального фонду означає, що законодавець пов'язує справляння цього платежу з інституційною спроможністю правосуддя, а не з реалізацією загальної податкової політики держави. Така конструкція забезпечує нормативний баланс між фінансовими інтересами держави та гарантією доступу до суду, оскільки судовий збір покликаний не замінювати бюджетне фінансування судової системи, а лише доповнювати його. Відповідно до ст. 130 Конституції України у Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя. Технічні аспекти зарахування судового збору до бюджету деталізуються підзаконними актами Міністерства фінансів України, зокрема щодо відкриття бюджетних рахунків та застосування бюджетної класифікації доходів. Водночас такі акти мають суто процедурно-адміністративний

характер і не змінюють матеріально-правової природи судового збору, визначеної законом.

Отже, спеціальний бюджетний режим судового збору є ключовою ознакою його правової природи: він підтверджує, що цей платіж є цільовим, інституційно зумовленим та функціонально інтегрованим у систему фінансового забезпечення правосуддя, що концептуально відмежовує його від податків загального призначення та інших неподаткових надходжень бюджету.

Судовий збір має безпосередній і нормативно опосередкований зв'язок із процесуальним законодавством, що зумовлює його особливу правову природу як фінансово-процесуального інституту. Його існування не обмежується фіскальним виміром: він інтегрований у механізм реалізації права на судовий захист як структурний елемент процесуальної форми.

У господарському судочинстві вимогу підтвердження сплати судового збору закріплено на рівні процесуального закону. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 164 ГПКУ до позовної заяви додаються документи, що підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку та розмірі або документи, які підтверджують підстави звільнення від його сплати відповідно до закону. Ця норма не лише формально встановлює перелік додатків до позову, а й закріплює імперативний процесуальний обов'язок заявника, без виконання якого позов не може набути процесуального руху. Процесуальні наслідки порушення цього обов'язку чітко врегульовані. Згідно з ч. 1 ст. 174 ГПКУ у разі подання позовної заяви без дотримання вимог ст. 162, 164, 172 ГПКУ, суддя постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху та встановлює строк для усунення недоліків. Невиконання вимог ухвали тягне за собою повернення позовної заяви. Після відкриття провадження у справі, у випадку невиконання обов'язку зі сплати судового збору, застосовується інший процесуальний механізм: ч. 11—13 ст. 176 ГПКУ передбачають можливість залишення позову без розгляду, якщо позивач не усунув недоліки, зокрема пов'язані з несплатою судового збору, у встановлений судом строк.

Водночас правова конструкція судового збору не обмежується лише поданням позовної заяви. Закон передбачає його справляння також за подання заяв про забезпечення позову чи доказів, апеляційних і касаційних скарг, заяв про перегляд судових рішень, а також за вида-

чу судами копій судових рішень та інших процесуальних документів. Така множинність підстав сплати свідчить, що судовий збір пов'язується не лише з ініціюванням спору, а й з вчиненням судом окремих процесуальних дій у межах юрисдикційної діяльності. Це підтверджує його процесуально зумовлений характер і водночас підкреслює функціональну спрямованість як плати за здійснення правосуддя у різних формах судового провадження.

Наведені приписи свідчать про те, що судовий збір у господарському процесі виконує функцію процесуальної передумови реалізації права на звернення до суду. Його сплата є не факультативною умовою, а юридичним фактом, з яким закон пов'язує можливість виникнення, розвитку або припинення процесуальних правовідносин. Отже, судовий збір: є імперативною умовою допуску заяви до процесуального руху; є структурним елементом процесуальної форми, що забезпечує впорядкованість та дисципліну судочинства; підлягає обов'язковому судовому контролю в межах кожного конкретного провадження або стадії такого провадження. Водночас його правова природа не зводиться до механічної «плати за розгляд справи». Судовий збір справляється за вчинення судом юридично значущих процесуальних дій, але він не має характеру цивільно-правової винагороди за послугу. Сплата судового збору не створює між особою та судом приватноправового зобов'язання, а є виконанням публічно-правового обов'язку, встановленого законом, що відрізняє його від договірних та інших приватноправових платежів.

Із системного аналізу норм ГПКУ та Закону випливає, що процесуальний закон не лише імплементує фінансову вимогу, а й забезпечує її реалізацію через інструменти процесуального примусу та контролю. Отже, судовий збір є органічною складовою процесуального механізму доступу до правосуддя: він поєднує в собі фінансово-публічну природу та процесуальну функцію, формуючи інституційний зв'язок між бюджетною системою та судочинством. У цьому полягає його особливість, оскільки він не є зовнішнім щодо процесу інструментом фіскального характеру, а є внутрішнім елементом процесуальної архітектури, що забезпечує як фінансову спроможність судової системи, так і впорядкованість здійснення судочинства.

Системне аналізування ст. 9 Закону у взаємозв'язку зі ст. 13, 29 БКУ, які визначають правовий режим спеціального фонду державного бюджету та склад його доходів, свідчить, що судовий збір є джерелом формування саме спеціального фонду. Отже, законодавець установлює інституційний зв'язок між обов'язковим платежем і здійсненням правосуддя як конституційною функцією держави.

Судовий збір, з огляду на його правову природу, — це встановлений винятково законом обов'язковий, індивідуально визначений публічно-правовий платіж неподаткового характеру, який справляється за подання до суду процесуальних документів, вчинення судом передбачених законом процесуальних дій та винесення окремих судових рішень, зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України та має цільове призначення: фінансове забезпечення здійснення правосуддя і функціонування органів судової влади.

Процесуальний обов'язок особи, що звернулася до суду, сплатити судовий збір виникає на стадії подання позову, заяви, апеляційної або касаційної скарги. Порядок виконання цього обов'язку передбачає, що позивач (заявник, кредитор, особа, яка ініціювала апеляційний або касаційний перегляд тощо) зобов'язаний:

1) самостійно розрахувати судовий збір, виходячи з суми позову, кількості позовних вимог, предмета позову, юрисдикції, статусу заявника (фізична або юридична особа) та ставки судового збору, визначеної ч. 2 ст. 4 Закону;

2) сплатити судовий збір до спеціального фонду Державного бюджету України на рахунки для сплати судового збору, правильно зазначивши призначення платежу. Реквізити рахунків визначає Державна казначейська служба України, інформація про які (номер рахунку в форматі IBAN, одержувач, код бюджетної класифікації, призначення платежу) публікується на порталі «Судова влада України» та на сайтах судів. Розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом (ч. 2 ст. 123 ГПКУ). Порядок сплати судового збору визначений ст. 6 Закону. Судовий збір сплачується у національній валюті України, а у випадках, визначених ст. 6 Закону, в іноземній валюті (за подання позову нерезидентами, якщо ціна позову визначена в іноземній валюті);

3) подати до суду доказ сплати судового збору (платіжна інструкція, касовий документ, квитанція платіжного термінала, чек банкомата, сліп або інший документ за операціями з використанням електронних платіжних засобів у паперовій або електронній формі);

4) доплатити судовий збір на стадії судового контролю за правильністю його справляння за ухвалою суду, а також у разі збільшення позовних вимог, зміни предмета позову, подання у процесі розгляду справи процесуальних заяв, які окремо оплачуються судовим збором відповідно до Закону (ч. 2 ст. 4, ч. 2 ст. 6).

Судовий контроль за правильністю справляння судового збору охоплює:

1. Перевірку повноти сплати судового збору на стадії затвердження позову (заяви, апеляційної або касаційної скарги) до розгляду (ч. 8 ст. 6 Закону). У господарському судочинстві судовий збір належить до складу судових витрат, а його розмір, порядок сплати, повернення та звільнення від сплати визначаються законом (ч. 2 ст. 123 ГПКУ). Отже, інститут судового збору вбудований у процесуальну конструкцію судових витрат і підпорядкований принципу законності публічних платежів. Водночас законодавець встановив обов'язок суду здійснювати попередній контроль за належністю сплати збору. Суд перед відкриттям (порушенням) провадження у справі, прийняттям до розгляду заяв (скарг) (ч. 2 ст. 9 Закону) перевіряє зарахування судового збору до спеціального фонду Державного бюджету України; у разі, якщо інформація відсутня, здійснюється пошук відповідного підтвердження оплати в ручному режимі, після чого такі записи поєднуються. Зміст цієї норми є імперативним і не залишає суду дискреції щодо моменту такої перевірки: вона має відбуватися саме на стадії розв'язання питання про відкриття провадження або прийняття заяви (скарги) до розгляду. Отже, процесуальна модель, закладена законодавцем, передбачає виявлення порушень у сплаті збору до переходу справи на розгляд по суті.

Також розроблено новий функціонал відображення підтверджень зарахування оплати (повернення) судового збору. Дані щодо підтвердження оплати (повернення) судового збору надходять в автоматичному режимі до автоматизованої системи документообігу суду (АСДС), роботу якої забезпечує комп'ютерна програма «Діловодство спеціалізованого суду» (КП «ДСС»).

У такий спосіб здійснюється автоматичне поєднання записів про оплату (повернення) судового збору, які зазначаються в картці справи, із записами підтверджень про оплату (повернення) судового збору, які надійшли з Казначейства.

Відповідно до Методичних рекомендацій підтвердження оплати (повернення) судового збору з Казначейства у КП «ДСС», затверджених наказом Державного підприємства «Інформаційні судові системи» від 17.11.2021 № 250-ОД, існує два режими поєднання записів: автоматичний та ручний. Під час надходження з Казначейства підтверджень оплати судового збору КП «ДСС» поєднує в автоматичному режимі записи карток судового збору з відповідними записами підтверджень про їх оплату.

Автоматично виконується перевірка повного збігу таких параметрів: 1) сума сплаченого судового збору (грн); 2) дата документа (дата отримання документа Банком розпорядника); 3) РНОКПП (ЄДРПОУ) платника. Якщо збігаються всі три параметри та їм відповідає тільки один запис судового збору, то виконується автоматичне поєднання записів Казначейства із записом судового збору КП «ДСС». Якщо таких карток судового збору за випискою знайдено декілька, і платником є юридична особа, то відбувається звірка за номером платіжного документа. У разі збігу номера виписки зв'язується з картою судового збору, а якщо такого номера не знайдено, то виписки залишається не зв'язаною. Якщо за таким номером виявлено декілька карток судового збору, то відбувається прив'язка до тієї картки судового збору, чия дата платіжного документа найменша. Якщо не збігається хоча б один із вказаних параметрів, то поєднання не відбудеться, і його необхідно виконати в ручному режимі в картці справи. За відсутності в учасника процесу РНОКПП (ЄДРПОУ) пошук підтверджень виконується у випадку збігу таких параметрів: сума сплаченого судового збору, дата документа (отримання документа Банком розпорядника).

Водночас ГПКУ передбачає спеціальну конструкцію, яка допускає коригування розміру судового збору після подання позову. Якщо судовий збір сплачується за подання позовної заяви до суду в розмірі, визначеному з урахуванням ціни позову, а встановлена позивачем ціна позову не відповідає дійсній вартості спірного майна, або якщо на день подання позову неможливо встановити точну його ціну,

то розмір судового збору попередньо визначає суд з подальшою сплатою недоплаченої суми або поверненням суми переплати судового збору відповідно до ціни позову, встановленої судом у процесі розгляду справи (ч. 2 ст. 6 Закону).

2. У разі виявлення недоплати судового збору на стадії затвердження позову (заяви, скарги) до розгляду судом або після відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 176 ГПКУ) виноситься ухвала:

а) про залишення позову (заяви, скарги) без руху та надається строк для усунення недоліків і подання доказів сплати судового збору. Якщо ухвала про залишення позовної заяви (заяви, апеляційної або касаційної скарги) без руху постановляється з підстави несплати судового збору у встановленому законом розмірі, суд у такій ухвалі повинен зазначити точну суму судового збору, яку необхідно сплатити (доплатити) (ч. 2 ст. 174 ГПКУ);

б) про відстрочення або розстрочення сплати судового збору, на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі, зменшення його розміру або звільнення від його сплати, за клопотанням сторони, враховуючи майновий стан та наявність умов, визначених ч. 1 ст. 8 Закону (п. 7 ч. 2 ст. 176 ГПКУ).

Отже, закон прямо покладає на суд обов'язок конкретизувати обсяг фінансового обов'язку заявника ще на початковій стадії процесу, що забезпечує визначеність і передбачуваність правового становища сторін.

Ухвали про залишення позовної заяви (заяви, апеляційної або касаційної скарги) без руху, відмову в клопотанні про відстрочення або розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати апеляційному та касаційному оскарженню не підлягають. Однак сторона може подати до суду письмові пояснення у разі незгоди з розрахунком судового збору або з обґрунтуванням підстав, що судовий збір за подання відповідної заяви не підлягає сплаті, та на практиці це іноді призводить до перегляду судами своєї позиції в частині підстав нарахування й сплати судового збору і відкриття провадження за заявами (апеляційними або касаційними скаргами), що відповідає принципам верховенства права, змагальності і диспозитивності, а також забезпечення права на справедливий суд (доступ до суду).

У разі неусунення недоліків у визначений судом строк: на стадії до відкриття провадження заява вважається неподаною і суд повертає позов (заяву, скаргу) заявнику (ч. 4 ст. 174 ГПКУ); після відкриття провадження у справі — залишає без розгляду (ч. 13 ст. 176 ГПКУ).

3. Під час ухвалення рішення суд вирішує питання розподілу між сторонами судових витрат (п. 5 ч. 1 ст. 237 ГПКУ), про що зазначає у резолютивній частині судового рішення (п. 2 ч. 5 ст. 238 ГПКУ).

На стадії ухвалення судового рішення суд може винести рішення про стягнення судового збору:

а) від сплати якого позивач у встановленому порядку звільнений, з відповідача в дохід бюджету пропорційно до розміру задоволених вимог, якщо відповідач не звільнений від сплати судового збору (ч. 2 ст. 129 ГПКУ);

б) з відповідної сторони за правилами розподілу судових витрат (ст. 129 ГПКУ) у разі ухвалення під час відкриття провадження рішення про відстрочку або розстрочку сплати судового збору (ч. 1 ст. 8 Закону);

в) стягнення недоплаченої суми судового збору відповідно до ціни позову, встановленої судом у процесі розгляду справи, якщо встановлена позивачем ціна позову не відповідала дійсній вартості спірного майна або якщо на день подання позову неможливо було встановити точну його ціну і розмір судового збору попередньо визначив суд (ч. 2 ст. 6 Закону).

Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади, місцевого самоврядування та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Згідно зі ст. 11 ГПКУ суд під час розгляду справи керується принципом верховенства права. Суд розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Якщо спірні відносини не врегульовані законом і відсутній звичай ділового обороту, який може бути до них застосований, суд застосовує закон, що регулює подібні відносини (аналогія закону), а за відсутності такого — виходить із загальних засад і змісту законодавства (аналогія права) (ч. 10 ст. 11 ГПКУ). Спірними відносинами є матеріально-правові, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності, та інші відносини у справах, віднесених до юрисдикції

господарського суду. Питання розподілу судових витрат у судовому рішенні регулює процесуальне законодавство. У ГПКУ не закріплено на законодавчому рівні можливість застосування процесуальної аналогії. Відповідно до ч. 1, 2 ст. 241 ГПКУ рішення господарського суду набуває законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або ухвалення постанови суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду.

Після проголошення рішення суд, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити це рішення, крім випадків, визначених ГПКУ (ч. 8 ст. 240). До підстав зміни рішення належить виправлення описок та арифметичних помилок (ст. 243 ГПКУ). До підстав зміни або скасування власного рішення судом належить перегляд судового рішення за нововиявленими або винятковими обставинами, за наслідками якого суд може задовільнити заяву і скасувати відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення чи змінити його; або скасувати судове рішення і закрити провадження у справі чи залишити позов без розгляду (ч. 3 ст. 325 ГПКУ).

ГПКУ передбачає також інструмент додаткового рішення як процесуальний спосіб усунення неповноти судового акта, зокрема у випадку, коли «судом не вирішено питання про судові витрати» (п. 3 ч. 1 ст. 244). Водночас закон встановлює чітку темпоральну межу для ініціювання цього механізму: «Заяву про ухвалення додаткового рішення може бути подано до закінчення строку на виконання рішення» (ч. 2 ст. 244 ГПКУ).

Оскільки основне рішення має містити розподіл судових витрат між сторонами (п. 5 ч. 1 ст. 237, п. 2 ч. 5 ст. 238 ГПКУ), то й додаткове судове рішення стосується розподілу судових витрат між сторонами, стягнення судового збору у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 129 ГПКУ (звільнення позивача), відстрочки або розстрочки сплати судового збору.

Вміст ч. 2 ст. 3 Закону, що визначає процесуальні заяви, за подання яких судовий збір не сплачується, та ст. 5 — пільги щодо сплати судового збору, має вичерпний імперативний характер і розширеному тлумаченню не підлягає.

Конституційний Суд України рішенням від 10.03.2026 № 2-р/2026 [23] визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), ч. 2 ст. 3, пп. 5 п. 3 ч. 2 ст. 4 Закону зі змінами в тому, що вони уможливають справляння судового збору за подання апеляційної скарги і касаційної скарги на ухвали суду, постановлені в порядку ст. 382, 383 Кодексу адміністративного судочинства України [24] (стадія судового контролю за виконанням судового рішення), оскільки ними встановлено необґрунтоване втручання у право особи на доступ до суду; держава не може покладати на особу додатковий фінансовий тягар за свій обов'язок щодо забезпечення виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Підстави повного або часткового повернення судового збору передбачено ст. 7 Закону та ст. 130 ГПКУ. Питання повернення судового збору вирішується судом у відповідній ухвалі (про залишення без розгляду, затвердження мирової угоди тощо) та на відповідній стадії ухвалення процесуального рішення за позовом (заявою, скаргою).

Відповідно до ст. 8 Закону, враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі, за умов, визначених ч. 1 ст. 8 Закону, зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати на підставі, зазначеній у ч. 1 ст. 8 Закону (ч. 2 ст. 8 Закону).

Отже, питання відстрочення та розстрочення сплати судового збору, зменшення його розміру або звільнення від його сплати вирішується судом на стадії ухвалення позову (заяви, скарги) до розгляду, а не на стадії ухвалення рішення або додаткового рішення. Процесуальною формою вирішення питання про відстрочення або розстрочення сплати судового рішення є ухвала (п. 7 ч. 2 ст. 176 ГПКУ).

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [25]). Основоположним принципом господарського процесу є принцип верховенства права (ст. 2, 11 ГПКУ),

засадничою складовою якого є принцип правової визначеності. У господарському судочинстві він є визначальним для наближення правосуддя до європейських критеріїв і стандартів принципу верховенства права та дотримання державою права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

Принцип правової визначеності, не будучи окремо визначеним та закріпленим національним законодавством, активно застосовується у правозастосовній діяльності та судочинстві. Він є універсальним (матеріально-правовим та процесуально-правовим) принципом, який вимагає чіткості, передбачуваності і стабільності законів, гарантуючи, що норми будуть зрозумілі, обов'язкові, не змінюватимуться несподівано, забезпечуючи стабільність правопорядку та захист прав. Цей принцип в господарському судочинстві об'єднує найрізноманітніші елементи: вимоги до ухвалення та змісту закону, незворотності дії закону в часі, єдності, стабільності судової практики та доступності (проста мова викладення та вимога оприлюднення) судових рішень, порядку ухвалення та змісту судових рішень, їх остаточності та обов'язковості, порядку та підстав їх оскарження й перегляду, реалізації судом дискреційних повноважень.

Конституційний Суд України в своїх рішеннях зазначає, що юридична визначеність дає можливість учасникам суспільних відносин передбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх легітимних очікуваннях (*legitimate expectations*) (абз. 2 пп. 2.2 п. 2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 05.06.2019 № 3-р(І)/2019 [26]); у контексті ст. 8 Конституції України юридична визначеність забезпечує адаптацію суб'єкта правозастосування до нормативних умов юридичної дійсності та його впевненість у своєму юридичному становищі, а також захист від свавільного втручання держави (абз. 4 пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 23.01.2020 № 1-р/2020 [27]); одним зі складових елементів загального принципу юридичної визначеності є вимога (як принцип) передбачуваності приписів права (друге речення абз. 1, перше речення абз. 2 пп. 2.1.1 пп. 2.1 п. 2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 18.06.2020 № 5-р(ІІ)/2020 [28]).

Процесуальними легітимними очікуваннями є раціонально виправдані сподівання особи,

які ґрунтуються на законодавстві, усталеній практиці Верховного Суду або поведінці суду, з яким особа перебуває в процесуальних відносинах або до якого має намір звернутися, що стосуються певних юридичних наслідків її процесуальної поведінки. Право правомірних (легітимних) очікувань є важливою складовою принципу правової визначеності; у ньому виражено ідею, що органи публічної влади повинні додержувати не лише приписи актів права, а й свої обіцянки та правомірні очікування; перешкоди для дієвого виконання норм актів права можуть виникати не лише внаслідок незаконної чи недбалої дії з боку органів державної влади, а й через те, що якість законодавства унеможливує таке виконання, тому надзвичайно важливо, щоб іще до ухвалення норми права було здійснено їх оцінювання щодо можливості практичного виконання та після їх ухвалення було здійснено перевірку стосовно того, чи їх може бути застосовано або ж чи їх застосовано у дієвий спосіб; це означає, що коли йдеться про верховенство права (*the rule of law*), то має здійснюватися оцінювання законодавства *ex ante* та *ex post* (п. II.B.5.61, II.A.7.54) [29].

Юридичну визначеність в аспекті правомірних (легітимних) очікувань слід розуміти, зокрема, як право особи розраховувати не лише на розумну та передбачувану стабільність приписів актів права, чітке розуміння юридичних наслідків застосування таких приписів, а й на послідовність і системність діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в Україні (останній абзац п. 2.2 рішення Конституційного Суду України від 21.01.2025 № 3-р(II)/2025 [30]).

Суб'єктів правозастосування слід вважати такими, які мають законні очікування, що підлягають захисту. Такий захист означає недопущення того, щоб органи державної влади зловживали повноваженнями під час винесення рішень та вчинення відповідних дій. Тобто основний мотив захисту законних очікувань пов'язаний із наслідками дій органів державної влади (абз. 5 пп. 4.2 п. 4 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 20.06.2019 № 6-р/2019 [31]). Із конституційних принципів рівності й справедливості випливає вимога визначеності, ясності й недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування в правозастосов-

ній практиці й неминуче призводить до свавілля (абз. 2 пп. 5.4 п. 5 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005 [32]).

У Доповіді Венеційської комісії про правовладдя Європейської Комісії «За демократію через право», ухваленій на 86-му пленарному засіданні 25—26 березня 2011 р. [33], вказано, що визначеність вимагає, щоб юридичні норми були зрозумілими й точними, а також, щоб їхньою метою було забезпечення передбачуваності правовідносин; юридична визначеність також означає, що держава загалом повинна додержувати взяті на себе зобов'язання щодо людини та виконувати обіцяне (поняття виправданого (легітимного) очікування).

За критерієм якості норми права мають бути доступними для заінтересованої особи, яка могла б передбачати наслідки їх застосування щодо себе, та не суперечити принципів верховенства права (рішення ЄСПЛ від 24.04.1990 у справі *Kruslin v. France* (заява № 11801/85) [34]; § 27 рішення ЄСПЛ від 12.01.2012 у справі *Feldman v. Ukraine* (№ 2) (заява № 42921/09) [35]).

Обов'язок позивача щодо сплати судового збору вважається виконаним та відповідно припиненим з моменту подання до суду доказів належної сплати судового збору та винесення ухвали суду про відкриття провадження (затвердження заяви до розгляду), крім випадків відстрочки або розстрочки сплати судового збору, попередньо визначення розміру судового збору судом.

Єдина прямо передбачена ГПКУ процесуальна модель «відкладеної» остаточності щодо розміру судового збору пов'язана саме з об'єктивною невизначеністю або очевидною невідповідністю ціни позову. У такому випадку коригування збору є не наслідком процесуальної помилки суду чи сторони, а елементом законодавчо сконструйованого механізму попереднього визначення фінансового обов'язку. За відсутності застосування цієї спеціальної процедури загальна логіка процесуального регулювання свідчить про те, що питання належної сплати судового збору має бути остаточно врегульоване на стадії відкриття провадження, що забезпечує принцип правової визначеності і стабільність подальшого судового розгляду.

Вирішення на стадії ухвалення рішення або додаткового рішення питання досягнення помилково розрахованого і недоплаченого судо-

вого збору до Державного бюджету України ГПКУ та Законом України «Про державний бюджет України» не передбачено. Покладення на позивача після набуття рішенням по суті спору законної сили обов'язку сплатити (доплатити) судовий збір, який помилково ним не було сплачено в належному розмірі під час звернення з позовом до суду, і недоплату не виявлено в процесі судового контролю за правильністю справляння судового збору на стадії відкриття провадження, суперечить: принципу правової визначеності та верховенства права; принципу остаточності судового рішення, тобто недопустимості зміни судом власного рішення, крім випадків, передбачених законом. Після проголошення рішення суд, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити це рішення, крім випадків, визначених ГПКУ (ч. 8 ст. 240): виправлення описок та арифметичних помилок (ст. 243); перегляд судового рішення за нововиявленими або винятковими обставинами (ч. 3 ст. 325).

Водночас у разі відстрочки або розстрочки сплати судового збору, попереднього визначення розміру суми судового збору судом, обов'язок позивача щодо сплати судового збору вважається виконаним та відповідно припиненим з моменту зарахування до спеціального фонду Державного бюджету України повної суми судового збору, визначеної відповідно до ціни позову, визначеної в позові (заяві, скарзі) або встановленої в процесі розгляду справи судом та Законом, а у разі задоволення позову — з моменту винесення рішення суду (додаткового рішення), яким судовий збір стягнуто з відповідача.

У цих випадках питання стягнення судового збору може бути вирішено як в рішенні суду, так і в додатковому рішенні. Заяву про винесення додаткового рішення може бути подано до закінчення строку на виконання рішення (ч. 2 ст. 244 ГПКУ), який становить 3 роки. Тобто заяву про ухвалення додаткового судового рішення може бути подано, коли основне рішення вже набрало законної сили, але не сплинув трирічний строк на його виконання. У такому разі стягнення судового збору може бути застосовано у додатковому рішенні та не є надмірним тягарем. Після завершення строку на виконання судового рішення додаткове рішення не може бути винесене, зокрема щодо стягнення недоплаченого судового збору, оскільки це суперечить закону.

Процесуальна можливість пізнішого (як порівняти з основним рішенням) вирішення питан-

ня про витрати в додатковому рішенні (ст. 244 ГПКУ) за своєю юридичною природою не є процедурою перегляду рішення по суті спору, а спрямована винятково на доведення судового акта до повноти за предметом вирішення, вже визначеним законом. Застосування цього інституту має здійснюватися у межах принципу правової визначеності, який у практиці ЄСПЛ є складовою верховенства права та охоплює повагу до *res judicata* (остаточності судових рішень). Зміст останнього полягає в тому, що остаточне та обов'язкове судове рішення не може бути поставлене під сумнів лише з метою нового розгляду справи або отримання іншого результату. У рішенні ЄСПЛ у справі «Рябих проти Росії» (*Ryabikh v. Russia*, 24.07.2003) [36] наголошено, що повага до принципу правової визначеності вимагає, аби жодна сторона не могла вимагати перегляду остаточного рішення лише з мотивів незгоди з ним. Втручання у рішення, що набуло законної сили, допускається лише за наявності «виняткових і непереборних обставин», а не як інструмент виправлення звичайних помилок правозастосування. Подальша практика (зокрема рішення ЄСПЛ у справі «Брумареску проти Румунії» (*Brumărescu v. Romania*, 28.10.1999) [37]) сформулювала ключову тезу: принцип правової визначеності означає обов'язок держави забезпечити стабільність правових наслідків судового рішення. Повторне втручання органів держави у вже розв'язаний спір підриває довіру до судової системи та несумісне з гарантіями ст. 6 Конвенції.

Водночас ЄСПЛ визнає, що остаточність не є абсолютною. Перегляд можливий, якщо він спрямований на виправлення фундаментальних процесуальних порушень або істотних дефектів правосуддя. Однак такі механізми повинні бути чітко врегульовані законом, застосовуватися обмежено і не перетворюватися на засіб прихованого «другого шансу» для сторони чи держави. Отже, у розумінні ЄСПЛ *res judicata* означає: повагу до остаточного судового рішення; заборону його довільного перегляду; допустимість втручання лише за виняткових підстав; обов'язок держави не підривати стабільність правовідносин після завершення судового розгляду. Цей підхід має значення для оцінки будь-яких пізніх процесуальних або фінансових коригувань, що здатні змінити правові наслідки рішення, яке набуло законної сили. Тому ключовим для оцінювання допустимості

«постфактум» стягнення недоплаченої суми судового збору є не формальна назва процесуального інструменту, а матеріальний ефект відповідного втручання: воно буде проблемним з погляду Конвенції не лише тоді, коли призводить до формального скасування чи перегляду резолютивної частини рішення щодо предмета спору, а й тоді, коли держава, після набуття рішенням законної сили, істотно змінює баланс правових наслідків завершеного провадження, покладаючи на сторону новий або фактично непередбачувано «активований» фінансовий тягар, що не був належно верифікований у межах передбаченої законом превентивної процесуальної перевірки та який сторона не могла розумно передбачити на момент завершення спору.

Практика ЄСПЛ послідовно виходить із того, що встановлення судових зборів само собою не суперечить ст. 6 § 1 Конвенції, оскільки право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати допустимим обмеженням. Водночас такі обмеження не повинні звужувати право настільки, щоб була порушена його сутність. Вони мають переслідувати легітимну мету та бути у розумному співвідношенні пропорційності з нею. Ці критерії чітко сформульовані у рішеннях «Кройц проти Польщі» (*Kreuz v. Poland*, 19.06.2001) [38], «Подбельський і ППУ Полпуре проти Польщі» (*Podbielski and PPU Polpure v. Poland*, 26.07.2005) [39] та «Вайсман та інші проти Румунії» (*Weissman and Others v. Romania*, 24.05.2006) [40]. У зазначених справах Суд оцінював не лише номінальний розмір фінансового навантаження, а й його співвідношення з майновим становищем заявника, стадію провадження, передбачуваність наслідків несплати та поведінку національних органів влади.

Отже, у площині первинного доступу до правосуддя визначальним є питання, чи не створює встановлений законом платіж непропорційного бар'єра для реалізації права на судовий захист. Проте, якщо питання сплати або недоплати судового збору порушується після завершення розгляду справи по суті та набуття рішенням законної сили, правова кваліфікація зміщується. У такому випадку йдеться вже не про допустимість обмеження доступу до суду, а про пізні фіскальне втручання у правові наслідки завершеного провадження, що підлягає оцінюванню крізь призму принципу правової визначеності та поваги до остаточності судового рішення.

Вирішальне значення у цьому контексті має принцип належного урядування (*good governance*), сформульований у практиці ЄСПЛ як складова вимоги верховенства права. Його зміст полягає в тому, що держава зобов'язана організовувати свою діяльність у такий спосіб, щоб забезпечувати юридичну визначеність, послідовність і передбачуваність правозастосування, а ризик помилки публічного органу не може покладатися на приватну особу. У рішенні справи «Рисовський проти України» (*Rysovskyy v. Ukraine*, 20.10.2011) [41] Суд наголосив, що державні органи повинні діяти своєчасно та послідовно, особливо коли йдеться про питання, які впливають на майнові права та правову стабільність особи. Помилки органів влади не можуть виправлятися шляхом автоматичного перекладання негативних наслідків на індивіда, який діяв добросовісно та обґрунтовано покладався на законність і сталість правової ситуації. Аналогічну правову позицію викладено у справі «Чакаревич проти Хорватії» (*Čakarević v. Croatia*, 26.04.2018) [42], де Суд наголосив, що виправлення помилки державного органу не повинно здійснюватися за рахунок особи, яка діяла добросовісно і не спричинила відповідної помилки. Держава не має права отримувати перевагу від власної недбалості або неузгодженості дій. Отже, принцип належного урядування вимагає, щоб держава несла відповідальність за наслідки власних процесуальних помилок, а не компенсувала їх пізнішим втручанням у стабілізовані правовідносини. Це безпосередньо пов'язано з гарантіями правової визначеності та довіри до судової системи як елементами права на справедливий судовий розгляд.

Якщо національний суд, маючи прямий обов'язок перевірити зарахування судового збору до відкриття провадження або затвердження заяви до розгляду (ч. 2 ст. 9 Закону), не здійснив такого контролю, а питання недоплати порушується через тривалий час після ухвалення рішення, яке набрало законної сили, покладення додаткового фінансового обов'язку на позивача набуває ознак перекладення на нього наслідків процесуальної недбалості держави. У такій ситуації держава фактично компенсує власну помилку за рахунок приватної особи, що суперечить принципу належного урядування, відповідно до якого ризик помилки органу влади не повинен покладатися на особу (Рисовський проти України (*Rysovskyy v. Ukraine*, 20.10.2011),

Чакаревич проти Хорватії (*Čakarević v. Croatia*, 26.04.2018)). Крім того, втручання у стабілізовані правовідносини після набуття рішенням законної сили повинно оцінюватися крізь призму принципу правової визначеності та остаточності судового рішення (*res judicata*), що є складовою верховенства права (Брумареску проти Румунії (*Brumărescu v. Romania*, 28.10.1999), Рябих проти Росії (*Ryabykh v. Russia*, 24.07.2003)). ЄСПЛ наголошує, що остаточне й обов'язкове рішення не може бути поставлене під сумнів лише з мотивів досягнення іншого результату або виправлення звичайних процесуальних помилок держави. За відсутності доказів недобросовісної поведінки сторони донарахування судового збору після завершення провадження створює для особи «індивідуальний і надмірний тягар» (*individual and excessive burden*) — категорію, яку ЄСПЛ застосовує під час оцінювання пропорційності втручання у майнову сферу та балансування публічного і приватного інтересів (рішення у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (*Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, 23.09.1982)) [43]. За таких обставин фінансовий інтерес держави не може переважати вимоги правової визначеності, пропорційності та справедливості судового розгляду.

Тож з урахуванням положень ГПКУ, Закону «Про судовий збір» та усталеної практики ЄСПЛ вважаємо, що позиція щодо допустимості стягнення недоплаченої суми судового збору після набуття рішенням законної сили має будуватися на пріоритеті принципу правової визначеності й остаточності судового рішення.

Виняток перший: процесуально передбачена відкладена визначеність. Відповідно до ч. 2 ст. 163 ГПКУ, якщо визначена позивачем ціна позову не відповідає дійсній вартості спірного майна або якщо на момент подання позову неможливо встановити точну його ціну, суд попередньо визначає розмір судового збору з подальшим стягненням недоплаченої або поверненням переплаченої суми відповідно до ціни позову, встановленої під час розгляду справи. У такому випадку коригування збору прямо передбачене процесуальною конструкцією закону та є передбачуваним для сторони. Доплата в цій моделі не підриває принципу правової визначеності, оскільки вона є елементом первісно закладеного механізму визначення належного розміру платежу.

Виняток другий: недобросовісність сторони. Якщо недоплата зумовлена свідомим занижен-

ням ціни позову, маніпуляцією правовою кваліфікацією вимог або іншими формами зловживання процесуальними правами, держава має легітимний інтерес у відновленні належного фінансового балансу. У такому випадку донарахування збору є реакцією на неправомірну поведінку сторони, а не наслідком процесуальної недбалості суду. Проте й за цих умов втручання повинно відповідати критеріям передбачуваності, пропорційності та здійснюватися в межах процесуальних гарантій.

Часовий критерій та принцип належного урядування. Навіть за формальної можливості винесення додаткового рішення відповідно до ст. 244 ГПКУ у зв'язку з невирішенням питання про судові витрати, істотний проміжок часу між набуттям рішенням законної сили та ініціюванням питання про доплату є самостійним фактором оцінки. ЄСПЛ у згаданих рішеннях (Рисовський проти України (*Rysovsky v. Ukraine*, 20.10.2011), Чакаревич проти Хорватії (*Čakarević v. Croatia*, 26.04.2018)) виходить із того, що державні органи повинні діяти своєчасно та послідовно. Активізація фінансового інтересу після стабілізації правовідносин без об'єктивної процесуальної підстави, прямо передбаченої законом, ставить під сумнів дотримання балансу між бюджетним інтересом держави та принципами правової визначеності й справедливості судового розгляду.

Отже, загальне правило полягає у недопустимості донарахування судового збору після набуття рішенням законної сили, якщо таке донарахування зумовлене процесуальною помилкою суду. Винятки можливі лише за наявності прямо передбаченої законом відкладеної моделі визначення збору або доведеної недобросовісності сторони за умови дотримання принципів передбачуваності, пропорційності і правової визначеності.

Висновки. Судовий збір — це встановлений законом обов'язковий, індивідуально визначений публічно-правовий платіж неподаткового характеру, який справляється за подання до суду процесуальних документів, вчинення судом передбачених законом процесуальних дій та ухвалення окремих судових рішень, зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України та має цільове призначення — фінансове забезпечення здійснення правосуддя і функціонування органів судової влади. Судовий збір характеризується такими ключовими

ознаками, через які розкривається його правова природа: 1) нормативна легальність і винятковість законодавчого встановлення; 2) публічно-правова обов'язковість; 3) неподаткова природа; 4) процесуальна зумовленість; 5) цільове бюджетне призначення; 6) компенсаційно-регулятивний характер; 7) конституційно-конвенційна обмеженість застосування. Судовий збір слід розглядати як особливий фінансово-процесуальний інститут, що поєднує бюджетну функцію ресурсного забезпечення судової влади із процесуальною функцією нормативного регулювання доступу до правосуддя.

Обов'язок позивача щодо сплати судового збору вважається виконаним та відповідно припиненим з моменту подання до суду доказів належної сплати судового збору й винесення ухвали суду про відкриття провадження (затвердження заяви до розгляду), а у випадку відстрочки або розстрочки сплати судового збору, попереднього визначення розміру судового збору судом — з моменту зарахування до спеціального фонду Державного бюджету України судового збору, визначеного відповідно до ціни позову в процесі розгляду справи судом і стягнутого рішенням суду (додатковим рішенням) з відповідної сторони в порядку розподілу судових витрат.

Вирішення на стадії ухвалення рішення або додаткового рішення питання досягнення помилково розрахованого і недоплаченого судового збору до Державного бюджету України ГПКУ та Законом України «Про державний бюджет України» не передбачено. З урахуванням системного тлумачення положень ГПКУ, Закону «Про судовий збір» та стандартів ЄСПЛ покладення на позивача після набуття рішенням по суті спору законної сили обов'язку сплатити (доплатити) судовий збір, який помилково ним не було сплачено у належному розмірі під час звернення до суду, і недоплату не виявлено в процесі судового контролю за правильністю справляння судового збору, суперечить принципам правової визначеності, верховенства права та остаточності судового рішення (*res judicata*), а також створює ризик непропорційного покладення на особу наслідків процесуальної помилки держави.

Конфлікт інтересів. Автор (**Вікторія РЄЗ-НІКОВА**) є членом редколегії журналу «Економіка та право», але не брала участі у процесі рецензування, оцінювання цієї статті та ухвалення рішення про її публікацію відповідно до рекомендацій COPE. Процедура розгляду матеріалу повністю забезпечив незалежний редактор із залученням зовнішніх рецензентів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28.06.1996. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
2. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.03.2026).
5. Богомол О.В. Судові витрати у господарському судочинстві України. Київ: ЦУЛ, 2015. 168 с.
6. Шпомер А.І., Чумаченко В.Ю. Судові витрати в господарському процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 204—207. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/46>
7. Заріцький М.Д., Галушка Н.О. Судові витрати в господарському процесі. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 52—61. <https://doi.org/10.36477/2616-7611-2019-08-06>
8. Сакара Н.Ю. Про правову природу судового збору. *Проблеми законності*. 2016. № 132. С. 135—146. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.132.60840>
9. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах. Харків: Право, 2010. 256 с.
10. Черемнов Д.В. Функції інституту судових витрат у цивільному процесі України з огляду на практику Європейського суду з прав людини. *Практика ЄСПЛ з питань цивільного процесуального права: матеріали круглого столу* (м. Одеса, 05 квіт. 2016 р.). Одеса: Юридична література, 2016. С. 59—62. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7b90150b-28f9-45dd-9a98-3665226570c6/content> (дата звернення: 15.03.2026).
11. Устюшенко С.Е. Поняття та функції судового збору в цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 129—133. <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-22>
12. Господарський процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. М.М. Ясинка. Київ: Алерта, 2024. 696 с.

13. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України: станом на 20 січня 2018 р. / С.В. Банах, Ю.О. Буглак, К.З. Возьний [та ін.]; за заг. ред. С.О. Короєда. Київ: Професіонал, 2018. 400 с.
14. Воронова Л.К. Фінансове право України. Київ: Прецедент, 2006. 448 с.
15. Зварич О.В. Судовий збір в Україні: проблеми та перспективи. *Фінанси України*. 2013. № 2. С. 59—69.
16. Cappelletti M., Garth B. (Eds.). Access to Justice. Vol. 1: A World Survey. Milan: Giuffrè Editore; Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff, 1978. 662 p.
17. Cappelletti M., Garth B. (Eds.). Access to Justice. Vol. 2: Promising Institutions. Milan: Giuffrè Editore; Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff, 1979. 589 p.
18. Cappelletti M., Garth B. (Eds.). Access to Justice. Vol. 3: Emerging Issues and Perspectives. Milan: Giuffrè Editore; Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff, 1979. 608 p.
19. Shavell S. Foundations of Economic Analysis of Law. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004. 737 p.
20. Posner R.A. Economic Analysis of Law. 9th ed. New York: Wolters Kluwer Law & Business, 2014. 984 p.
21. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
22. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
23. Рішення Конституційного Суду України від 10.03.2026 № 2-р/2026 у справі № 1-5/2025(374/25) за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 3, підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір». *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-26#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
24. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
25. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
26. Рішення Конституційного Суду України від 05.06.2019 № 3-р(І)/2019 у справі за конституційною скаргою товариства з обмеженою відповідальністю «МЕТРО КЕШ ЕНД КЕРІ Україна» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців двадцять четвертого, двадцять п'ятого, двадцять шостого розділу I Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо уточнення деяких положень та усунення суперечностей, що виникли при прийнятті Закону України “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні”» від 23 березня 2017 року № 1989-VIII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
27. Рішення Конституційного Суду України від 23.01.2020 № 1-р/2020 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213-VIII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
28. Рішення Конституційного Суду України від 18.06.2020 № 5-р(ІІ)/2020 у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213-VIII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
29. Спеціальне дослідження Венеційської комісії «За демократію через право. Мірило правовладдя», CDL-AD(2016)007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr) (дата звернення: 14.03.2026).
30. Рішення Конституційного Суду України від 21.01.2025 № 3-р(ІІ)/2025 у справі за конституційною скаргою Товариства з обмеженою відповідальністю «Геомакс-Ресурс» щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису абзацу другого підпункту 14.1.212 пункту 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України в редакції Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 року № 71-VIII. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-25#Text> (дата звернення: 15.03.2026).
31. Рішення Конституційного Суду України від 20.06.2019 № 6-р/2019 у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів». *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text> (дата звернення: 15.03.2026).

8. Sakara N.Iu. Pro pravovu pryrodu sudovoho zboru. *Problemy zakonnosti*. 2016. No. 132. P. 135-146. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.132.60840> [in Ukrainian].
9. Sakara N.Iu. Problema dostupnosti pravosuddia u tsyvilnykh spravakh. Kharkiv: Pravo, 2010. 256 p. [in Ukrainian].
10. Cheremnov D.V. Funktsii instytutu sudovykh vytrat u tsyvilnomu protsesi Ukrainy z ohliadu na praktyku Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. *Praktyka YeSPL z pytan tsyvilnoho protsesualnoho prava*: materialy kruhloho stolu (m. Odesa, 05 kvit. 2016 r.). Odesa: Yurydychna literatura, 2016. P. 59-62. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7b90150b-28f9-45dd-9a98-3665226570c6/content> [in Ukrainian].
11. Ustiushenko S.E. Poniattia ta funktsii sudovoho zboru v tsyvilnomu protsesi. *Pravo i suspilstvo*. 2019. No. 3. P. 129-133. <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-22> [in Ukrainian].
12. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / za zah. red. M.M. Yasyuka. Kyiv: Alerta, 2024. 696 p. [in Ukrainian].
13. Naukovo-praktychnyi komentar Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy: stanom na 20 sichnya 2018 r. / S.V. Banakh, Yu.O. Buhlak, K.Z. Voznyi [ta in.]; za zah. red. S.O. Koroieda. Kyiv: Profesional, 2018. 400 p. [in Ukrainian].
14. Voronova L.K. Finansove pravo Ukrainy. Kyiv: Pretsedent, 2006. 448 p. [in Ukrainian].
15. Zvarych O.V. Sudovyi zbir v Ukraini: problemy ta perspektyvy. *Finansy Ukrainy*. 2013. No. 2. P. 59-69 [in Ukrainian].
16. Cappelletti M., Garth B. (Eds.). Access to Justice. Vol. 1: A World Survey. Milan: Giuffrè Editore; Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff, 1978. 662 p.
17. Cappelletti M., Garth B. (Eds.). Access to Justice. Vol. 2: Promising Institutions. Milan: Giuffrè Editore; Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff, 1979. 589 p.
18. Cappelletti M., Garth B. (Eds.). Access to Justice. Vol. 3: Emerging Issues and Perspectives. Milan: Giuffrè Editore; Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff, 1979. 608 p.
19. Shavell S. Foundations of Economic Analysis of Law. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004. 737 p.
20. Posner R.A. Economic Analysis of Law. 9th ed. New York: Wolters Kluwer Law & Business, 2014. 984 p.
21. Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 No. 2755-VI. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
22. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 No. 2456-VI. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian].
23. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 10.03.2026 No. 2-r/2026 u spravi No. 1-5/2025(374/25) za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) chastyny druhoi statti 3, pidpunktu 5 punktu 3 chastyny druhoi statti 4 Zakonu Ukrainy "Pro sudovyi zbir". *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-26#Text> [in Ukrainian].
24. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 No. 2747-IV. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].
25. Pro sudoustrii ta status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 No. 1402-VIII. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].
26. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 05.06.2019 No. 3-r(I)/2019 u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu tovarystva z obmezhenoiu vidpovidalnistiu "METRO KESH END KERI UKRAINA" shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen abzatsiv dvadtsiat chetvertoho, dvadtsiat piatoho, dvadtsiat shostoho rozdil I Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo utochennia deiakykh polozhen ta usunennia superechnosti, shcho vynykly pry pryiniatti Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo pokrashchennia investytsiinoho klimatu v Ukraini»" vid 23 bereznia 2017 roku No. 1989-VIII. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-19#Text> [in Ukrainian].
27. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 23.01.2020 No. 1-r/2020 u spravi za konstytutsiinym podanniam 49 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremykh polozhen rozdil I, punktu 2 rozdil III "Prykintsevi polozhennia" Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pensiinoho zabezpechennia" vid 2 bereznia 2015 roku No. 213-VIII. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#Text> [in Ukrainian].
28. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 18.06.2020 No. 5-r(II)/2020 u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu hromadianky Ukrainy Levchenko Olhy Mykolaivny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) prypysu punktu 5 rozdil III "Prykintsevi polozhennia" Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pensiinoho zabezpechennia" vid 2 bereznia 2015 roku No. 213-VIII. *Ofitsiyni vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text> [in Ukrainian].
29. Spetsialne doslidzhennia Venetsiiskoi komisii "Za demokraciiu cherez pravo. Mirylo pravovladdia", SDL-AD(2016)007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr) [in Ukrainian].
30. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 21.01.2025 No. 3-r(II)/2025 u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Tovarystva z obmezhenoiu vidpovidalnistiu "Heomaks-Resurs" shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) okremoho prypysu abzatsu druhoho pidpunktu 14.1.212 punktu 14.1 statti 14 Podatkovoho kodeksu

- Date of receipt: 17.03.2026
Date of acceptance for publication: 20.03.2026
Date of publication: 15.06.2026

Date of acceptance for publication: 20.03.2026

ISSN 1681-6277. Економіка та право. 2026, № 2

Viktoriya REZNIKOVA,

Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Dr. Sci. (Law), Professor, Head of the Department of Economic Law
and Economic Justice Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0149-0710

Oleksandra KOLOHOIDA,

Dr. Sci. (Law), Professor, Professor of the Department of Economic Law
and Economic Justice Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6929-3225

COURT FEE IN COMMERCIAL PROCEEDINGS: LEGAL NATURE, FUNCTIONS, AND LIMITS OF APPLICATION

The article examines the financial, budgetary and procedural aspects of the institution of the court fee in the context of conventional and constitutional principles of ensuring the right of business entities to access justice and effective judicial protection.

The key task is to provide a theoretical justification for a holistic model that will ensure the coordination of the purpose of the court fee for financing judicial proceedings with the procedural nature of commercial litigation and constitutional guarantees of access to justice, defining clear boundaries for its application and collection in accordance with the principles of proportionality and legal certainty.

By its legal nature, a court fee is a type of non-taxable mandatory payment for a specific purpose. Its features are: universal nature of collection throughout the territory of Ukraine; imperative nature as a legal fact with which the law associates the possibility of the emergence, development or termination of procedural legal relations; the basis for payment is the exercise of the right to apply to court for the purpose of performing a procedural action by the court; the grounds for collecting the fee, rates, procedure and terms of payment, payers, benefits are normatively defined and exhaustive, which corresponds to the principles of legality, legal certainty and proportionality. From an economic point of view, the court fee is an instrument for partial compensation of public costs of administering justice (belonging to revenues of the special fund of the State Budget of Ukraine) and, at the same time, can perform a regulatory function of deterring the filing of unfounded claims (applications, complaints).

The main functions of the court fee include: procedural as a condition for opening proceedings or performing a procedural action; compensatory and regulatory regarding partial compensation of state expenses for the administration of justice; preventive regarding deterring unfounded appeals to court; stimulating regarding pre-trial settlement of the dispute, conclusion of a settlement agreement and use of alternative non-judicial forms of protection.

The procedure for judicial control over the collection of court fees in the context of State compliance with the right to a fair trial and the principle of legal certainty. The legal grounds and limits for the recovery of the court fee unpaid at the stage of filing a claim (application, complaint) are substantiated. Decision-making stage in the case, and after the completion of the proceedings in the case — by issuing an additional decision within the three-year period for the execution of the decision.

Keywords: commercial litigation, court fee, principle of legal certainty, res judicata, right to a fair trial, mandatory payment, discretionary powers of the court, judicial control, legitimate expectations.